

UDC 336.330.16

JEL classification: D91, G41, D81

DOI: 10.35774/visnyk2026.02.045

Definition and Modernization of the Toolkit for Ensuring Responsible Behavior of Participants in Financial Relations

Oleg Onyshko¹

Abstract.

The article addresses the problem of unsatisfactory fulfillment of duties and assumed obligations by participants in financial relations and emphasizes that insufficient attention to monitoring their ability to perform such obligations intensifies the accumulation of financial imbalances. The study is based on analysis and synthesis, comparison, a systemic approach, and conceptual interpretation of the categories "capacity" and "possibility" in order to expand the model for ensuring responsible behavior in the financial sphere. It is substantiated that identifying the constraints generating irresponsible behavior requires a more accurate consideration of the causes and links between the initial state of participants in financial relations and the trajectory of subsequent changes that affected this state. Capacity is treated as the key condition for realizing possibility and as its starting point. Financial capacity is presented as a process model that integrates various elements characterizing it in a comprehensive way, serves as the foundation for achieving the set objectives, and acts as a catalyst for necessary processes in financial policy. In the context of feedback with behavioral transformations, financial capacity is also interpreted as the ability to create optimistic emotions among participants in financial relations and rational motives for their behavior. The significance of distinguishing between functional financial capacity and financial capacity for development is proved, as well as the expediency of introducing them into financial practice as innovative forms of financial instruments, the effective management of which is relevant both at the stages of crisis accumulation and during further progressive development. The formation of responsible behavior is considered as the result of a balance between individual elements of the behavioral chain and the mechanisms of self-regulation and regulation in terms of their optimization. The absence of such a balance leads to associating responsibility only with repressive measures, which reduces its potential to ensure a self-sustaining type of functioning and development of financial relations.

Keywords: needs; obligations; behavior; responsibility; responsible behavior; capacity; possibilities; financial capacity; functional financial capacity; financial capacity for development; self-regulation; regulation.

Received: 01 April 2026 | **Revised:** 02 April 2026 | **Accepted:** 21 April 2026 | **Published:** 30 May 2026

Suggested Citation:

Onyshko, O. V. (2026). Definition and Modernization of the Toolkit for Ensuring Responsible Behavior of Participants in Financial Relations. *Herald of Economics*, 2, 46-53. DOI: 10.35774/visnyk2026.02.046.

This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License (<http://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits use and distribution in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial.

© 2026 The Author(s).

¹Oleg Onyshko, State Tax University, Irpin, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6286-0856>.

E-mail: Onyshko_ov@ukr.net.

Визначення та модернізація інструментарію забезпечення відповідальної поведінки суб'єктів фінансових відносин

Олег Онишко ¹

Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Анотація.

У статті констатовано проблему незадовільного виконання обов'язків та взятих на себе зобов'язань суб'єктами фінансових відносин. Зазначено, що недостатня увага приділена причинам, пов'язаним із недостатнім моніторингом спроможності такого виконання, що загострює процеси нагромадження фінансових дисбалансів. Наголошено, що ідентифікація обмежень, які породжують проблему відповідальної поведінки, вимагає більш точного врахування причин та зв'язків між первинним станом функціонування учасників таких відносин та траєкторією змін, які вплинули на цей стан. Уточнено зв'язок між поняттями «спроможність» та «можливість», розглянуто спроможність як ключову умову реалізації можливості, її стартову точку. Фінансову спроможність представлено як процесну модель, що об'єднує різні елементи, які комплексно її характеризують, як відповідний фундамент реалізації поставлених завдань, як каталізатор необхідних процесів у фінансовій політиці, а в контексті зворотного зв'язку з біхевіористичним трансформаціями як здатність створювати оптимістичні емоції в учасників фінансових відносин та раціональні мотиви їх поведінки. Доведено значимість розрізняти функціональну фінансову спроможність і фінансову спроможність до розвитку, а також доцільність їх впровадження у фінансову практику як нових інноваційних форм фінансового інструментарію. Ефективне управління цими формами актуальне як на етапах нагромадження кризових явищ, так і під час подальшого поступального розвитку. Обґрунтовано можливість доповнення та розширення процесу формування відповідальної поведінки, розглядаючи її як результат балансу між окремими елементами поведінкового ланцюга та механізмами саморегулювання і регулювання в частині їх оптимізації. Відсутність такого підходу призводить до асоціювання відповідальності лише з репресивними заходами, що знижує її потенціал і перешкоджає самопідтримуючому функціонуванню та розвитку фінансових відносин.

Ключові слова: потреби; зобов'язання; поведінка; відповідальність; відповідальна поведінка; спроможність; можливості; фінансова спроможність; функціональна фінансова спроможність; фінансова спроможність до розвитку; саморегулювання; регулювання.

Постановка проблеми. На основі результатів досліджень Світового банку щодо проблематики відповідальної поведінки у межах концепції «Поведінка і фінансова стабільність», поряд із констатацією масштабного застосування знань поведінкової науки протягом останнього десятиліття та використання урядами її різних інструментів, в статті особливу увагу приділено двом висновкам. По-перше, що «...універсальна політика не вписується в один підхід, запропонований поведінковою наукою». По-друге, що «...рішення, які використовують знання з поведінкової науки, вимагають глибокого розуміння контексту, викликів та бар'єрів або факторів, що сприяють дотриманню вимог» [1].

Подібна увага пояснюється тим, що при аналізі причин незадовільного виконання обов'язків та взятих на себе зобов'язань, основна увага переважно концентрується на психологічних та поведінкових упередженнях і недостатньо враховується моніторинг середовища функціонування учасника фінансових відносин з позиції його спроможності виконувати такі зобов'язання. Водночас ідентифікація обмежень, що породжують проблему відповідальної поведінки, вимагає більш точного врахування зв'язків між первинним станом функціонування учасників таких відносин та траєкторією змін, які вплинули на цей стан у подальшому. Це твердження охоплює низку гіпотез, зокрема теоретичних, щодо того, наскільки процеси нагромадження фінансових дисбалансів, зокрема через окремі складові поведінкового ланцюга, можуть відбуватися повільніше, що є важливою передумовою зменшення їх несумісності з нормальним функціонуванням фінансової системи.

Масштаб нагромадження фінансових дисбалансів в Україні ілюструють ключові макрофінансові індикатори, динаміка яких відображає як об'єктивні обмеження фінансової спроможності суб'єктів відносин, так і поведінкові чинники невиконання зобов'язань (табл. 1)

Таблиця 1

Динаміка ключових індикаторів фінансових дисбалансів та спроможності виконання зобов'язань в Україні, 2019–2025 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Державний та гарантований державою борг, трл грн	1,998	2,551	2,671	4,071	5,519	1,998	2,551
Відношення державного боргу до ВВП, %	50,3	60,8	48,9	78,4	84,4	91,2	98,4
Частка непрацюючих кредитів (NPL) у банківському секторі, %	48,4	41	30	38,1	37,4	30,3	14,0
Приріст податкового боргу за рік, млрд грн	н/д	н/д	н/д	39	6	37	103

Джерело: розроблено за статистичними даними НБУ [12], Мінфін України [13].

Показники державного боргу та його відношення до ВВП безпосередньо ілюструють тезу про нагромадження фінансових дисбалансів на макрорівні. Зростання держборгу з 1 998 млрд грн у 2019 р. до 9 043 млрд грн у 2025 р. (у 4,5 рази) вказує на масштаб проблеми спроможності виконання зобов'язань державою як суб'єктом фінансових відносин. Перехід відношення борг/ВВП за критичний поріг 100% у 2025 р. чітко підтверджує, що функціональна фінансова спроможність наближається до межі, за якою можливість розвитку України суттєво обмежується.

Частка непрацюючих кредитів (NPL) є прямим індикатором невиконання зобов'язань суб'єктами фінансових відносин на мікрорівні. Різке зростання NPL після шоків (до 40% у 2023 р.) і подальше його зниження підтверджують тезу про те, що необхідно розрізнити поточну спроможність обслуговувати борг і розвиватися, а також здатність нарощувати якісний портфель. Коливання рівня NPL також свідчать про вплив поведінкових чинників, зокрема надмірного оптимізму під час прийняття зобов'язань та недостатнього моніторингу спроможності їх виконання.

Зростання податкового боргу на 103 млрд грн лише за 2025 рік (+58 %), що є найвищим приростом за весь воєнний період, демонструє, як об'єктивне погіршення фінансової спроможності платників податків трансформується у невиконання зобов'язань перед державою. Це є конкретним проявом безвідповідальної (або вимушено безвідповідальної) фінансової поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкі дослідження безпосередніх та опосередкованих взаємозв'язків між економічним зростанням та поведінковими чинниками, одним із наслідків яких стало формування в надрах традиційної економічної теорії поведінкової економіки, належить до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку у світі. Це підтверджують праці багатьох лауреатів Нобелівської премії з економіки та здобутки відомих зарубіжних і вітчизняних науковців. З огляду на першу ланку поведінкового ланцюга – потреби, відомий американський економіст лауреат Нобелівської премії з економіки Г. Беккер зазначав, що людина ухвалюючи практично всі важливі рішення, зокрема й у побутовій поведінці, керується економічними міркуваннями навіть не підозрюючи цього. На його думку, кожна людина не зважаючи на її мораль та інтелектуальний рівень розвитку, розуміє свою економічну вигоду [2]. Така позиція є вкрай важливою та пояснює великий інтерес до поведінкової тематики не лише в частині етично-моральних цінностей, а й у розрізі окремих сфер економіки. Зокрема, І. Краснова в процесі дослідження тлумачень та діяльності на фінансовому ринку виокремила економічно-поведінковий підхід [3, с. 9–12], В. Баранов обґрунтував, що зміни у способі

інформації або використання певних розрахунків здатні впливати та змінювати рішення, які приймає соціум [4, с. 13].

Враховуючи, що сила кожної потреби людини як вихідної в ієрархії поведінкового ланцюга залежить від її власних пріоритетів, а також те, що в сукупності потреб одна із них може домінувати у певний період, саме рівень задоволеності економічними потребами здатен суттєво характеризувати і визначати тип поведінки людини. З огляду на наявність такої залежності виникає можливість доповнити і розширити модель формування відповідальної поведінки для пояснення та обґрунтування її внеску в ухвалення адекватних рішень, що залишається актуальним питанням.

Формулювання цілей статті. На основі аналізу підходів до формування поведінки учасниками фінансових відносин виявити їхню вразливість внаслідок недостатнього врахування окремих чинників, здатних розширити модель забезпечення відповідальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. У теорії базових потреб людини, заснованій на теорії відомого американського вченого А. Маслоу (1908–1970), зокрема в його відомій «піраміді потреб», виокремлюють п'ять умовних груп потреб. На п'ятому рівні цієї піраміди розташована потреба в самореалізації і самовираженні. Мова йде про реалізацію людиною власного потенціалу та збільшення її досягнень. Як зазначав А. Маслоу, така потреба є вищим рівнем після задоволення фундаментальних фізіологічних потреб та припускає можливість одночасної реалізації потреб різного рівня [5].

У контексті дослідження це важливо з того погляду, що, приймаючи певні зобов'язання, людина, прагнучи задовольняти свої потреби, не завжди адекватно оцінює свої можливості щодо виконання взятих на себе зобов'язань, що зумовлено прагненням максимально реалізувати потребу в самореалізації і самовираженні.

Задоволення потреб, що лежать у витках поведінки будь-якого учасника фінансових відносин, зокрема у частині виконання прийнятих зобов'язань, вимагає значного обсягу фінансових ресурсів. Проте під час такого забезпечення можуть виникати різні обставини, які створюють суттєві перешкоди для виконання зобов'язань та обов'язків загалом. Отже, незалежно від об'єктивних чи суб'єктивних обставин формування таких перешкод, постає проблема фінансової спроможності учасника відносин. Саме вона визначає тип його поведінки та механізми її регулювання, які спрямовані на мінімізацію фінансових дисбалансів на різних рівнях організації фінансового господарства.

Для розкриття взаємозв'язків у поведінковому ланцюгу критично важливим є застосування методологічного підходу, що ґрунтується на системності та узгодженості. Наслідком такого підходу можуть бути суттєві зміни щодо організації, управління, які враховують виклики реальності та базуються на багатогранних зв'язках між ними. Важливим завданням комплексного дослідження є забезпечення порівняльного підходу для виявлення витоків виникнення неспроможності та формування передумов щодо її запобігання в контексті потенціалу поведінкової економіки та перспектив ефективності фінансової політики.

Щоби більш деталізовано розглянути проблематику спроможності, доцільно звернути увагу на близькість понять «спроможність» та «можливості». Цей зв'язок простежується вже в межах словникового тлумачення цих понять. Так, спроможність трактується як здатність до здійснення чого-небудь, наявність умов, сприятливих для цього, обставин, що допомагають чомусь, а також це можливість [6, с. 399]. Зокрема, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних

рад» [7]. Тобто фактично фінансова спроможність відображає здатність громадян реалізувати свої функції та повноваження за рахунок власних фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності населення, соціально-економічного розвитку та виконання завдань місцевого самоврядування. Водночас поняття «можливість» трактують як здійсненність, допустимість, змога, а також наявність умов, обставин, сприятливих для цього, при цьому зроблено наголос на внутрішніх силах, ресурсах [8, с. 214].

У межах сучасної поведінкової економіки дедалі переконливіше доводиться, що фінансові рішення суб'єктів формуються не лише під впливом формальної раціональності, а й залежать від когнітивних викривлень, обмеженої уваги, ефекту фреймінгу, надмірної впевненості та схильності до короткострокових рішень. Саме такі обставини здатні суттєво послаблювати якість оцінки власної спроможності щодо виконання прийнятих зобов'язань, а отже, впливати на тип фінансової поведінки суб'єкта. У цьому сенсі важливими є висновки Д. Канемана, який обґрунтував системний вплив особливостей мислення на економічний вибір та схильність осіб до помилок у ситуаціях невизначеності [9].

Не менш важливим є і те, що формування відповідальної поведінки пов'язане не лише з індивідуальними характеристиками учасника фінансових відносин, але й з архітектурою вибору, в межах якої він ухвалює рішення. Як доводять Р. Талер і К. Санстейн, належне конструювання середовища прийняття рішень здатне підвищувати ймовірність більш зваженої, передбачуваної та соціально корисної поведінки без жорсткого адміністративного примусу [10]. Подібний підхід узгоджується з позицією Світового банку, відповідно до якої поведінка людини визначається взаємодією індивідуальних установок, соціального середовища та інституційного контексту, що ще раз підкреслює необхідність поєднання інструментів саморегулювання, регулювання та оцінювання фінансової спроможності у процесі забезпечення відповідальної поведінки [11].

Незважаючи на близькість понять спроможність та можливість, зокрема щодо наявності умов, обставин, сприятливих для них, простежуються відмінності в ключових наголосах щодо таких явищ: якщо спроможність – це здатність, то можливість – це здійсненність. Тобто ключова умова здійсненності (можливості) чогось – це здатність (спроможність) до цього. Отже, упорядкування відносин між окремими учасниками важливо розглядати не тільки з погляду здійсненності, а насамперед у контексті спроможності, джерел її створення з позицій учасника таких відносин. На наш погляд, цей висновок є важливим чинником, що формує середовище взаємодії суб'єктів ринкових відносин. У ньому ключове значення має пошук балансу між окремими елементами поведінкового ланцюга та механізмами їх саморегулювання і регулювання, кінцевим результатом якого є формування відповідальної поведінки.

Якщо взяти до уваги поведінкову інтерпретацію фінансів, можна констатувати, що відповідальна фінансова поведінка, відсікаючи деструктивні рішення, є стабілізатором та ресурсом прогнозованості дій суб'єктів. Вона дозволяє трансформувати фінансову політику з режиму реактивного реагування на кризові явища в режим превентивного формування відповідального фінансового середовища. Це дає змогу краще усвідомити безсумнівну роль фінансової спроможності як ознаки та складової формування відповідальної поведінки.

Тому набуття чіткого розуміння фінансової спроможності як основи подальших можливостей виконання прийнятих зобов'язань у загальній системі відповідальної фінансової поведінки має стати важливим етапом її формування.

Відтак, спроможність – це не просто набір показників, а процесна модель, що об'єднує різні елементи, які комплексно її характеризують. У загальному розумінні характеристика спроможності визначає наявність умов, що забезпечують здатність функціонувати, реалізувати свої функції та розвиватися. В аспекті фінансової спроможності це передбачає фінансові умови, фінансові ресурси, потоки фінансових коштів, що забезпечують зазначені процеси. Тобто це

стан системи фінансового забезпечення потреб учасника фінансових відносин. Водночас це не просто сукупність фінансових показників, а процес, у якому відбувається фінансова і загалом економічна діяльність ринкових суб'єктів. Саме тому проблематиці фінансового забезпечення приділяється вкрай важлива увага в науковому та практичному аспектах. Аналізуються його ресурсні та інституційні умови, що створює відповідний фундамент для реалізації поставлених завдань. По суті, фінансова спроможність постає важливим каталізатором необхідних процесів у фінансовій політиці суб'єктів економіки, що визначає її важливе значення.

Досліджуючи зазначені питання, виявлено, що в сукупності завдань, які вирішуються в руслі фінансового забезпечення, без належної уваги залишаються поведінкові фінанси. Вони взагалі відсутні або в кращому випадку є менш відчутними у загальних підходах. Водночас процеси нагромадження та використання потенціалу фінансового забезпечення, врешті-решт, є безпосередньо детерміновані та є наслідком дій людського чинника, поведінки та рівня відповідальності суб'єкта, який ухвалює та виконує відповідні фінансові рішення. У такому контексті, незважаючи на реальну значимість поведінкового підходу, він менш помітний, а в окремих випадках взагалі відсутній серед інших заходів. У такому разі фінансова спроможність як стартова точка фінансової можливості, в межах якої відбувається вся фінансова та економічна діяльність, виявляє себе в умовах загроз і ризиків. Це проявляється як на приватному, так і корпоративному рівнях фінансового господарства. Інший бік цих процесів полягає у тому, що належний стан фінансового забезпечення дає підстави, здатні створювати оптимістичні емоції в учасників фінансових відносин та раціональні мотиви їхньої поведінки, що внутрішньо не суперечать умовам реальності упродовж всього циклу: поточного функціонування і майбутнього розвитку. Це природно породжує проблему оптимального поєднання, балансу таких процесів, розкриваючи таку властивість фінансової спроможності, як відображення наявних можливостей та досягнення стратегічних цілей розвитку. У такому контексті виникають підстави вести мову про два аспекти: функціональну фінансову спроможність і фінансову спроможність до розвитку.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика функціональної фінансової спроможності та фінансової спроможності до розвитку

Критерій порівняння	Функціональна фінансова спроможність	Фінансова спроможність до розвитку
Сутність	Здатність суб'єкта фінансових відносин забезпечувати поточне виконання прийнятих зобов'язань та реалізацію базових функцій	Здатність суб'єкта фінансових відносин акумулювати та спрямовувати фінансові ресурси на досягнення стратегічних цілей та якісних змін
Часовий горизонт	Короткостроковий та середньостроковий (операційний цикл)	Середньостроковий та довгостроковий (стратегічний цикл)
Ключове завдання	Підтримання фінансової стійкості та безперервності функціонування	Забезпечення фінансового підґрунтя для розширення, модернізації та інноваційного розвитку
Основні індикатори	Ліквідність, платоспроможність, покриття поточних зобов'язань, стабільність грошових потоків	Інвестиційна активність, рентабельність капіталу, динаміка фінансових резервів, частка інноваційних витрат
Джерела фінансових ресурсів	Переважно власні операційні доходи, оборотні кошти, короткострокові запозичення	Нерозподілений прибуток, довгострокові інвестиції, залучений капітал, грантові та програмні ресурси
Поведінковий аспект (біхевіористичний вплив)	Формування впевненості суб'єкта у здатності виконувати зобов'язання; зниження тривожності та імпульсивних рішень	Формування оптимістичних очікувань, мотивації до раціонального планування та стратегічного мислення
Ризики при дефіциті	Невиконання поточних зобов'язань, нагромадження заборгованості, втрата довіри контрагентів	Стагнація, втрата конкурентоспроможності, неможливість адаптації до змін зовнішнього середовища

продовження таблиці 2

Зв'язок із відповідальною поведінкою	Забезпечує базову дисципліну виконання зобов'язань як фундамент відповідальності	Забезпечує проактивну відповідальність – здатність передбачати та формувати умови для сталого розвитку
Тип регулювання	Переважно механізми зовнішнього регулювання (контроль, моніторинг, санкції)	Переважно механізми саморегулювання (внутрішнє планування, ризик-менеджмент, стратегічне управління)
Роль у фінансовій політиці	Стабілізаційна – запобігання фінансовим дисбалансам на поточному етапі	Каталізаційна – створення передумов для якісних перетворень у фінансовій системі

Джерело: розроблено автором.

Введення у фінансову практику таких інструментів, як нових інноваційних форм та ефективне управління ними, призначені та здатні сприяти формуванню відповідальної поведінки та на цій основі мінімізувати фінансові дисбаланси, що актуально не лише на етапах нагромадження кризових явищ, а й для подальшого поступального розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Механізми відповідальності належать до низки ключових чинників створення сприятливого бізнес-середовища та залучення інвестицій як основи розвитку не лише у короткостроковій, а й у довгостроковій перспективі. Проте потенціал таких механізмів використовується не повною мірою. Сприяти зміні такого стану можна через належне та якісне застосування інструментарію поведінкових фінансів, зокрема з метою мінімізації фінансових дисбалансів, які становлять невід'ємну рису сучасних фінансових систем.

На фундаменті біхевіористичних фінансів та збільшення значущості інновацій виникає можливість не лише надати ґрунтовніше пояснення поведінки, а й напрацюванням щодо формування відповідальної поведінки за рахунок оптимізації співвідношення між процесами саморегулювання та зовнішнього регулювання, відсутність якої призводить до асоціювання відповідальності лише з репресивними заходами. Це потребує винесення теоретичних і методологічних аспектів фінансової спроможності в окремий напрям дослідження, а їх реалізація дасть змогу сформувати передумови переходу до відповідальної поведінки, що забезпечує самопідтримувальний тип функціонування та розвитку фінансових відносин.

У подальших дослідженнях доцільно розширювати пошуки оптимальних діапазонів застосування інструментарію забезпечення відповідальної поведінки суб'єктів фінансових відносин та вдосконалювати питання організації цих суб'єктів за видами економічної діяльності.

Література

1. World Bank. Behavioral Insights for Tax Compliance: A Whole-House Approach to Improving Taxpayer and Tax Official Beliefs, Attitudes, and Behaviors (English). Washington, D. C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099801507312541118>.
2. Becker G. S. A Theory of the Allocation of Time. *Economic Journal*. 1965. Vol. 75, № 299. P. 493–508.
3. Краснова І. В. Формування інвестиційних стратегій на інтегрованих фінансових ринках: моногр. Київ : КНЕУ, 2018. 618 с.
4. Баранов В. В. Роль поведінкової економіки в розумінні прийняття економічних рішень. Академічні візії. 2024. № 28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10691679>.
5. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т.; редкол.: В. В. Яременко та ін. Київ : Аконті, 2008. Т. 3. 862 с.
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР ст. 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

-
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / редкол.: В. В. Яременко та ін. Київ : Аконіт, 2008. Т. 2. 926 с.
 8. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011.
 9. Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven ; London : Yale University Press, 2008.
 10. World Bank. *Mind, Society, and Behavior*. World Development Report 2015. Washington, DC : World Bank, 2015. DOI: 10.1596/978-1-4648-0342-0.
 11. Грошово-кредитна статистика: статистичні дані. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.
 12. Показники виконання державного бюджету України: статистичні дані. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_statistics.

References

1. World Bank. *Behavioral Insights for Tax Compliance: A Whole-House Approach to Improving Taxpayer and Tax Official Beliefs, Attitudes, and Behaviors*. Washington, D. C.: World Bank Group, YEAR. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099801507312541118>. [in English].
2. Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time. *Economic Journal*, 75 (299), 493–508. [in English].
3. Krasnova, I. V. (2018). *Formation of investment strategies in integrated financial markets: monohraf*. Kyiv: KNEU. 618 p. [in Ukrainian].
4. Baranov, V. V. (2024). The role of behavioral economics in understanding economic decision-making. *Academic visions*, 28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10691679>. [in English].
5. Yaremenko, V. V. (Ed.). (2008). *New explanatory dictionary of the Ukrainian language*, 3. Kyiv: Akonit. [in English].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 No. 280/97-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>. [in English].
7. Yaremenko, V. V. (Ed.). (2008). *New explanatory dictionary of the Ukrainian language*, 2. Kyiv: Akonit. [in English].
8. Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux. [in English].
9. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven, CT; London: Yale University Press. [in English].
10. World Bank. (2015). *Mind, society, and behavior*. World Development Report 2015. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0342-0>. [in English].
11. National Bank of Ukraine. (2026). *Monetary and financial statistics [Data set]*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>. [in English].
12. Ministry of Finance of Ukraine. (2026). *Indicators of the state budget of Ukraine execution [Data set]*. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_statistics. [in English].